

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(1)/2023, 7-12

ФИЛОСОФИЯ

УДК: 141.319.8

DOI: [10.52754/16948823_2023_1\(1\)_2](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_1(1)_2)

А. МАСАЛИЕВ ТҮБӨЛҮК ҮЛГҮЛҮҮ ЭКЗИСТЕНЦИЯГА ЭЭ БОЛГОН ФЕНОМЕН

А. МАСАЛИЕВ КАК ОБРАЗЦОВЫЙ И ВЕЧНО-ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

A. MASALIEV AS AN EXEMPLARY AND ETERNAL EXISTENTIAL PHENOMENON

Исаков Кубанычбек Абдыкадырович

Исаков Кубанычбек Абдыкадырович

Isakov Kubanychbek Abdykadyrovich

философия илимдеринин доктору, профессор, Ош мамлекеттик университети

доктор философских наук, профессор, Ошский государственный университет

Doctor of Philosophy, Professor, Osh State University

isakov-oshgui@mail.ru

ORCID: 0009-0007-2035-0453

Бойтоева Салтанат Саитовна

Бойтоева Салтанат Саитовна

Boitoeva Saltanat Saitovna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

saitovakg@mail.ru

Турдиев Вилен Абабакирович

Турдиев Вилен Абабакирович

Turdiev Vilen Ababakirovich

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

А. МАСАЛИЕВ ТҮБӨЛҮК ҮЛГҮЛҮҮ ЭКЗИСТЕНЦИЯГА ЭЭ БОЛГОН ФЕНОМЕН

Аннотация

Макалада коомдук-саясий ишмер А. Масалиевдин кыргыз элине кылган опол тоодой алгылыктуу иштери, үлгүлүү башкаруу принциптери, өзгөлөргө өрнөк боло ала турган моралдык-этикалык касиеттери (тазалыгы, чынчылдыгы, принципиалдуулугу ж.б.) жөнүндө баяндалат.

Ачык сөздөр: демократия, декларация, дискриминация, интеллигенция, саясий элита, улуу депрессия, обком, компартия, лидер, раса.

А. МАСАЛИЕВ КАК ОБРАЗЦОВЫЙ И ВЕЧНО-ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

Аннотация

В статье рассматривается персона видного общественно-политического деятеля А. Масалиева. Описаны великие дела А. Масалиева для кыргызского народа, образцовые принципы управления, морально-этические качества (чистота, справедливость, принципиальность, и др.), которые могут быть примером для других.

A. MASALIEV AS AN EXEMPLARY AND ETERNAL EXISTENTIAL PHENOMENON

Abstract

The article deals with the prominent public and political figure A. Masaliev. The great deeds of A. Masaliev for the Kyrgyz people, exemplary principles of management, moral and ethical qualities (purity, justice, adherence to principles, etc.), which can be an example for others, are described.

Ключевые слова: демократия, декларация, дискриминация, интеллигенция, политическая элита, великая депрессия, обком, компартия, лидер, раса.

Keywords: declaration, discrimination, intelligentsia, political elite, great depression, regional committee, communist party, leader, race.

Киришүү

Теманын актуалдуулугу. Мамлекеттик жана коомдук ишмер Абсамат Масалиевдин быйыл 90 жылдык маарекесин ар тараптуу белгилеп олтурабыз. Коомдук-саясий ишмер жана таза, иш билги инсан катары ал жөнөкөй жумушчудан тартып, Кыргыз ССРнин Компартиясынын биринчи катчылыгына чейин жеткендиги баарыбызга маалым. А. Масалиев Совет доорундагы интеллегенциянын (саясий элитанын) сап башындагы инсандардан болгондугу айныгыс чындык.

Саясий элита түшүнүгүндө коомдук-саясий, мамлекеттик ишмерлердин орду, ролу өзгөчө. Ошондуктан Америкалык саясий ишмер, бир кездеги АКШнын мамлекеттик катчысы, Нобель сыйлыгынын ээси Г. Киссенджер “Ар бир доордун өзүнүн улуу инсандары, коомдук-саясий ишмерлери болот. Универсалдуу инсандар жана лидерлер ар мезгилде эле жарала бербейт. Табият байыркы гректерге А. Македонскийди, монголдорго Чынгызханды, Түрктөргө Темирлан менен Бабурду, Кытайлыктарга Ден Сяопинди, Индиялыктарга Махатма Гандини бергендей” - деп баса белгилейт.¹

А бизге болсо, Совет доорунда кайталангыс, эл-жер үчүн жандарын үрөп, таза, ак кызмат кылган азаматтарды бергенин билебиз. Алар ушул региондун кулундары жана азаматтары.

Кыргызстандын Түштүк-Батышы өзгөчө регион болуп саналат. Жеринин катаал экендигине карабай, эли иштерман-аракетчил болушат. Тарыхта белгилүү болгондой аталган аймак нечендеген улуу инсандарды жаратканын билебиз. Америкалыктар өзгөчө үч президенти менен сыймыктанышып келишет. Алар: Томас Джефферсон кулчулукка каршы чыгып, элдердин эркиндиги, адамдардын көз карандысыздыгы үчүн күрөшүп, Америка элдеринин көз карандысыздыгын камсыз кылган улуу инсан катары белгилүү. Ал “Көз карандысыздык декларациясынын” автору. Аталган декларациянын кабыл алыныш менен 1776-жылдын 4-июлунан тартып АКШ көз карандысыздыгын белгилеп келет. Франклин Рузвельт, ал 1929-33-жылдардагы “Улуу депреция” деп аталган экономикалык кризистен өлкөнү “Жаңы багыт” деп атлаган программасы менен аман сактап калган инсан. Джон Кеннеди, ал 50-жж. Американы болуп көрбөгөндөй реформалык өнүгүүлөргө алып келген. Эл аралык мааниде көптөгөн кризистерди (Берлин кризиси, Кариб кризиси ж.б.) чечүүдө өз салымын кошкон. Эң негизгиси расалык дискриминацияга бөгөт коюу АКШда ар кандай элдердин тең укуктуулугун камсыз кылган.

Биз, Кыргыздар да Америкалыктар сыяктуу тарыхый үч инсаныбыз менен сыймыктанганга акыбыз бар, алар: А. Орозбеков, И. Раззаков, А. Масалиев. А. Орозбеков кыргыз мамлекетинин пай дубалын түптөгөн инсан. Ал эми И. Раззаков болсо, Кыргызстан оор (согуштан кийинки) мезгилде жетекчилик кылып, мамлекетибизди, элибиздин ар тараптуу өнүгүшү үчүн өз жанын аябаган инсан катары билебиз. А. Масалиев болсо, Кыргызстандагы алгачкы демократиянын атасы жана тазалыктын үлгүсү боло алган коомдук-саясий ишмер катары тарыхта орду калды. Мына ушул инсандар бул кыргыз элинин сыймыктуу азаматтары, Биздин аталарыбыз болушат! Булар менен Биз жана бүтүндөй кыргыз эли сыймыктанышат. Ушундай кереметтүү кыргыз жеринен дагы да улуу инсандардын жаралышына мен ишенем!

¹ Сааданбеков Ж. Нурсултан Назарбаев. Законы лидерства. – Астана, 2005. С. 17.

Менимче, улуу инсандардын, коомдук ишмерлердин кызыкчылыктары өз элинин мүдөөлөрү менен дал келсе, анда ал элге кудайдын бергени, а тескерисинче дал келбей калса анда калайык-калктын шору. Муну биз өзүбүздүн бүгүнү коомдук турмушубуздан көрүп келе жатабыз го го.

Кыргыз демократиясынын пай дубалын түптөөчүсү. Отуз жылдан бери элине берилген, таза, ыймандуу, маданияттуу, жегич-ичкичтер менен келише албаган элбашыны издеп келебиз... Таппай келебиз... Апсамат Масалиев биздин бөлүнгөн күн улам алыстаган сайын ал кишинин караанына зар болуп келебиз

Апсамат Масалиевди эстеген сайын, ал кишинин элесинин алдында турар жер таппай калабыз. Жок эле дегенде 1995-жылдагы президенттик шайлоодо Аскар Акаевге добуштарды уурдатпаганда өзү да жебеген, элди да жедирбеген ал киши, көмүр кендерин, колхоз-совхоздорду, өнөр жай ишканаларын, эсепсиз көп техникаларды талоонго салып бербейт эле, жапайы менчиктештирүү болбойт эле, туш келген кадр туш келген кызматка коюла бербейт эле деп ойлойбуз. Андан кийинки Кыргызстанды башкарган президенттер чеке жылытарлык иш кылбагандарын көрүп, А. Масалиевди эстеп-жоктойсуң

А. Масалиев эртеси ажал келе жаткан күнү “Азаттык” үналгысынын 29-июлдагы берүүсүндө кабарчы Бекташ Шамшиев менен маектешип Масалиев: “Көмүр өнөр жайын алсак, жылына 4 миллион тонна көмүр казып, биз Казакстан, Өзбекстан тарапка сатчубуз. Булардын баары токтоп турат, жылына 250-300 миң тонна көмүр гана казылып жатат” деп кейиген экен. Ошол экономикалык кыйроону, СССРдин мүлктөрүн талап жаткандарды көрүп туруп, жүрөгү көтөрө албай калган сыяктанат.

1975-жылы партиянын Ысык-Көл облустук комитетинин биринчи катчысы болуп барганда кимдир бирөө кой союп келсе, четинен ооз тийип, калганын балдар бакчасына жеткирип бергенин элдин баары айтып жүрчү. Обкомдун биринчи катчысынын жубайы Пржевальск шаарындагы кийим тигүүчү фабрикасында көпчүлүккө кошулуп катардагы тигүүчү болуп иштеп жүрүптүр. Туулган айылы Кадамжай районундагы Алыш кыштагына да, Бишкекке да заңгыратып там салбаптыр, балдарына байлык калтырбаптыр. Өкмөттүн үйүндө жашап, жупуну гана шахтёрдой күн кечириптир.

Ал кишинин бийликтен кетишине жаңы бой сала баштаган Кыргызстан Демократиялык кыймылынын (КДК) мүчөлөрү чоң эмгек сиңирген, алар 1990-жылы Өкмөт үйүнүн алдында “Масалиев кетсин!” деп ачкачылык жарыялап турушкан, алардын бири Тынчтыкбек Чоротегин эле. Беш жылдан соң Чоротегин бийликтен кеткен Масалиев менен маектешкенде эски парт жетекчи мыйыгынан күлүп: "эгерде мен ыйманды, чынчыл болуу керектигин ойлобосом, ошол октябрь күндөрү бир эле министрлик кызматты бир нече кишиге сунуш кылып, далай аткаминерди алдап бийлигимди сактап калмакмын. Андай иштерге мен эч качан барбас элем" деген экен. Бул кызматты сатпаган, элдин тагдырын тобокелге салбаган кишинин айтканы эмеспи.

Ал кездин кадр саясаты башкача болчу, баары өз-өз жолу менен акырындап даярдалчу. Масалиевдин дагы бир саясий келишпес кишиси Топчубек Тургуналиев ал киши каза болгондо “Апсамат аке жөнүндө эң оболу менин айтарым – бул киши эски заманда дагы, жаңы заманда дагы элдин кызыкчылыгы үчүн жан-дилини берип, күйүп-бышкан адам эле. Бул киши

эл үчүн деп жанын сабап жүрүп өтүп кетти”² - деп айткан. Айтайын дегеним, Масалиевди бийликтен кетирген күчтөр да, анын чечкинсиздигин айыптап чыккандар да тазалыгына, эл үчүн иштегенине баа беришкен, балким аны кызматтан кетүүгө мажбурлап, туура эмес кылгандарына өкүнүшкөндүр.

Масалиевди Москванын айткан-дегенинен чыкпаган, "көрөбүз", "макулдашабыз" деген гана сөз айткан жетекчи кылып көрсөткөн ошол кездеги демократтар жана куудулдар болгон, ошол эле кезде Масалиев да Москванын айтканына моюн толгогон учурлар көп эле болуптур. Алсак, Алматыда казак жаштары Колбиндин биринчи катчы болуп келишине каршы чыгып, Желтоксон окуясынын изи сууй электе Кыргызстанга да Киселев, Рябоконе сыяктуу "десанттар" жиберилип, ошолор тынчылык кылып жаткан кезде Фрунзе шаарында жаштарды патриоттуулукка тарбиялоо тууралуу конференция чакырылат. Ага жогорудагы "десанттардан" башка КПСС БКнын жооптуу кызматкери Иваненко "тескөөчү" болуп келип катышып отурат.

Ошондо залкар жазуучу Чыңгыз Айтматов аябай толкундануу менен борбор шаарда жалгыз кыргыз мектеп бар экендигин, ушундай жыйынга КПСС БКнын катчылары катышпагандыгын айтып, Кыргызстанды башкарып жаткан жыйырмадай орус жетекчинин атын бирден атап, силер биздин республика үчүн эмне кылдыңар деп турганда, чогулушту башкарып жаткан Масалиев эмне үчүн жазуучуну тыйып койбоду, эмне үчүн регламенти бузуп, ага кырк беш мүнөт сүйлөөгө мүмкүнчүлүк берди. Чын эле ошондо жазуучу менен биринчи катчы сүйлөшүп, макулдашкан болуу керек, ал экөө абдан ынак эмес беле? Эгерде чын эле Москвадан чочуганда Масалиев жазуучуга сөз бермек эмес эле деген пикирлер эл оозунда алигече айтылып келет.

Тазалыктын түбөлүк үлгүсү. Режиссер Нуралы Тураповдун "Апсамат Масалиев" деген даректүү фильми Масалиевдин көзү тирүүсүндө тартылган акыркы жана жалгыз фильм. Андагы уникалдуу кадрлар көрүүчүгө Масалиевдин карапайымдыгын жеке эле өзүнө байланыштуу тике штрихтер аркылуу эмес, кыйыр картиналар да бул ойго салмак берип турат.

Анда анын Кадамжайдагы Алыш айылында туулуп өскөн, ата-энесинин сөөгү чыккан эски жалпак үйү. Баягысы баягыдай эле өзгөрүүсүз... азыр эле ата-энеси сыртка чыгып, кичинекей Апсамат ойноп кетип кирип келчүдөй көрүнөт. Көп кишилер түшүнүшпөй таң калат. Ушунча жыл чоң болуп жүрүп ата-энесинин тамын оңдой алган жок деп.

Масалиевдин жашоо баалуулуктары майда турмуш мүдөө менен жашагандардан канчалык айырмаланып турганын кадр артындагы тексттен көрүүгө болот.

"... айрым санаалаштар айтып калчу: "Апсамат Масалиевич, сиздин бир сөзүңүз. Мобул жерге заңыраган сарай салып коебуз", - деп. Бийликте турган адамга ар кайсы жол менен кызмат көрсөтө коебуз дегендер четтен табылат эмеспи. Бул мен үчүн кымбат үй. Бул дубалдын ар бир топурагында атамдын колунун изи, энемдин мени дубалдай сактап келген мээримин турат".³

Нуралы Турапов тарткан бул даректүү фильмде Масалиевдин дүйнөдөн кайтарына бир ай калганда тартылган.

² <https://ky.wikipedia.org/>

³ <https://www.bbc.com/kyrgyz/blog-43709517>

Арадан бир аз өтпөй 2004-жылы 31-июль күнү күтүүсүздөн жүрөк оорусунан каза болгон.

Бул анын өзү жөнүндө айтып аткан акыркы сөздөрү: "Таза болуп жашайын. Калыс болоюн. Бирөөлөргө катуу айтпайын дедим. Чыныгы таза болгон кишинин жүзү жарык болот экен. Дайыма өзүнүн ой пикирин айта алат экен. Өзүнө баш ийген кишилерден талап кыла алат экен. Мен үчүн бул эреже болуп калган, ошол бойдон, кудай кааласа, келатат".

Адабияттар

1. Блондель П. Политическое лидерство. М.: Прогресс, 1992.
2. Кашин Г. Курс истории элитологии. М.: Прогресс, 2001.
3. Кашин Г., Охотский Е. Курс элитологии. М., 1999.
4. Козукулов, Т., Жумабай уулу, И., & Маметова, М. (2022). Мамлекет менен диндин байланышы жана светтик принцип. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы*, (3), 94-107. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_3_94. EDN: LVOYIW.
5. Михельс Р. Социология политической партии. М., 1997.
6. Мокшина В. Политология. М.: Культура, 2008.
7. Моска Г. Правящий класс. М., 1997.
8. Мухаев Р. Политология. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008.
9. Тузов А. Президент Республики. // Комсомолец Киргизии. 1989. 29-ноябрь.
10. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды. М.: Весь Мир, 2000.
11. Пугачев В., Соловьев А. Введение в политологию. М., 2007.
12. Сааданбеков Ж. Нурсултан Назарбаев. Законы лидерства. – Астана, 2005.
13. Исаев К., Сейитбаев Б. Саясий элита: коомдогу бедели, социологиясы. – Б.: - 2014. – 516.

Интернет булактары

1. <https://ky.wikipedia.org/>
2. <https://www.bbc.com/kyrgyz/blog-43709517>